„Közel, s Távol”
II.

Az Eötvös Collegium Orientalisztika Műhely
éves konferenciájának előadásaiból
2012

„Közel, s Távol” II.

Az Eötvös Collegium Orientalisztika Műhely
éves konferenciájának előadásaiból

2012

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
www.ujszechenyiterv.gov.hu
06 40 638 638

MAGYARORSZÁG MEGÚJUL

A projektek az Európai Unió
támogatásával valósulnak meg.

TÁMOP-4.2.2/B-10/1-2010-0030 „Önálló lépések a tudomány területén”

Eötvös Collegium
Budapest, 2012
Felelős kiadó: Dr. Horváth László, az ELTE Eötvös Collegium igazgatója
Szerkesztő: Takó Ferenc
Korrektúra: Doma Petra, Jámbor Aliz Laura, Kövi Franciska,
Sándor Angelika, Takó Ferenc
Copyright © Eötvös Collegium 2012
Minden jog fenntartva!
Nyomdai kivitel: Komáromi Nyomda és Kiadó Kft.
Felelős vezető: Kovács Jánosné ügyvezető igazgató
ISBN: 978-963-89596-1-4

Sági Attila

A nyelvi sztenderdizációs folyamatokat elősegítő és gátló tényezők Japánban a XX. században

Bevezetés

A tanulmány célja bemutatni néhány olyan sajátosságot, amely hatással volt a sztenderd nyelvváltozat elterjedésére Japánban. Az írás a már korábban megkezdett dialektológiai kutatásaimnak folytatása, továbbgondolása.[1]

A tanulmányban megpróbálom megválaszolni azt a kérdést, hogy vajon Japánban a nyelvjáráshasználat mennyire szorult háttérbe a XX. század első felétől kezdve. A modern japán nyelvet tanító nyelvtanárok az első órákon elmondják a japán nyelvvel ismerkedő diákoknak, hogy Japánban számos nyelvjárást beszélnek, amelyek között igen nagy különbségek vannak. A klasszikus nyelvet egyaránt ismerő tanárok hozzáteszik azt is, hogy a régi Japánban lényegesen több nyelvjárás létezett, illetve a nyelvjárások is sokkal nagyobb különbségeket mutattak, mint napjainkban. Igaz, hogy jelenleg is nagy eltéréseket fedezhetünk fel a nyelvjárások között, de a Meiji-restaurációt[2] (明治維新 meiji ishin)[3] követően számos nyelvjárás használata csökkent vagy megszűnt, illetve több nyelvjárás összeolvadt. Mind-

---

[1] A tanulmány *Az irodalmi japán nyelv és az oszakai nyelvjárás igeragozási eltéréseiről* című alapszakos szakdolgozat (ELTE BTK, 2009), illetve *A kiotói udvarias nyelvhasználat története – A dialektus udvarias nyelvhasználatának változásai az Edo-kortól napjainkig* (KRE BTK, 2011) című mesterszakos szakdolgozat, illetőleg *Szinkrón nyelvjárási változásvizsgálat a kiotói és oszakai dialektusban* (OKA-pályázat) című előadás, *Nyelvjárási változások Japánban a XX. század első felében* című tanulmány (Sági 2012.) folytatásának és kiegészítésének tekinthető. Alap- és mesterszakos képzésem idején már áttanulmányoztam, illetve posztgraduális tanulmányaim során jelenleg is tanulmányozom a japán nyelvjárásokat és a dialektológiával kapcsolatos magyar és idegen nyelvű szakirodalmat. Jelen tanulmányban az eddig feltárt kutatási eredményeimre is hagyatkozom.

[2] 明治維新*meiji ishin* „meiji-restauráció" terminus Jamadzsi Maszanori, *Japán – Történelem és hagyományok*, Budapest, Gondolat, 1989: „A japán császárság visszaállítása 1867-ben az Edo-bakufu megszüntetésével" (Jamadzsi 1989, 277).

[3] A tanulmány megírásakor a japán nyelvű kifejezéseket a Hepburn-féle átírással adom meg. Nevét James Curtis Hepburnről kapta, igaz ő maga csak az átírási rendszer elterjesztésén dolgozott, ezt használta ugyanis szótárában. Az átírás elsősorban az angol nyelvhez igazodik. A Hepburn-rendszerben átírt szavak magyaros ejtése a következő: ch → cs, j → dzs, s → sz, sh → s, ts → c, w → v, y → j.

azonáltal, Japánban napjainkban is vannak nyelvjárások, és ezek között nagy különbségek fedezhetők fel. Egy pédával élve: ha egy hokkaidói[4] család elmegy nyaralni Kyūshū szigetére,[5] komoly megértésbeli problémákkal találkozhat.

A szakirodalom[6] kimondja, hogy korábban, tehát a Meiji-restaurációt megelőzően lényegesen nagyobb nyelvjárásbeli különbségek voltak jelen Japánban. Emiatt a XIX–XX. század fordulóján illetve a XX. század első évtizedeiben az aktuális politikai vezetők is foglalkoztak a nyelvjárások okozta kommunikációs problémákkal, és megpróbálták különböző törvényekkel, ha nem is eltörölni, de legalább visszaszorítani a nyelvjáráshasználatot, illetve kialakítani egy egységes sztenderd japán nyelvet. A nyelvjárások azonban ennek ellenére sem szorultak vissza Japánban a XX. század elején, legalábbis nem annyira, mint amennyire a hatalom számított rá. A tanulmányban ennek okaira keresem a választ.

A sztenderd nyelvváltozat kialakításának és a közös nyelv kialakulásának körülményei Japánban – A hyōjungo és a kyōtsūgo fogalma[7]

A Meiji-restaurációt követően Japán nagy változásokon ment keresztül, és ezek a változások nem kerülhették el a japán nyelvet sem. A nyelvi reformok a japán

[4] Hokkaidō (北海道): a legészakibb és második legnagyobb japán sziget.

[5] Kyūshū (九州): Japán harmadik legnagyobb szigete, és a négy fősziget közül a legdélebbi fekvésű, hét prefektúra alkotja.

[6] Vö. Okuda Yasuo, *Yomikata kyōiku no riron*, Tōkyō, Mugi Shobō, 1974; Tsukishima Hiroshi, 1990, *Kokugogaku*, Tōkyō, Daigaku Shuppan, 1990; Tsujimura Natsuko, *An Introduction to Japanese Linguistics*, Oxford, Blackwell Publishing, 2008; Sakanashi Ryūzō – Suzuki Hideo – Tsukimoto Masayuki – Yamaguchi Akiho, *Nihongo no rekishi*, Tōkyō, Tōkyō Shuppansha, 1997; Yamaguchi Nakami, *Nihongo no rekishi*, Tōkyō, Iwanami Shinsho, 2010.

[7] Egy nyelv sztenderd nyelvváltozata olyan dialektus, amelyben sztenderdizáció játszódott le, és elkülönült a nyelvjárásoktól (Peter Trudgill, *Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society*, Harmondsworth, Penguin, 1983 (Magyarul: Trudgill, Peter: Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába, Szegedi Tudományos Egyetem Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 1997. Fordította: Sándor Klára). A sztenderd nyelv tehát abban különbözik a nemsztenderd dialektusoktól, hogy nemcsak magától, természetes módon fejlődött, hanem mesterségesen létrehozott és fejlesztett hivatalosan leírt normája is van, amelyeket szótárakban, nyelvtankönyvekben, lexikonokban stb. írtak le. A sztenderd nyelvváltozat írott változatát irodalmi nyelvnek is szokták nevezni (Kálmán Béla, *Nyelvjárásaink*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1966). A sztenderd nyelvváltozatot többnyire az írott szövegekben használják, illetve a művelt anyanyelvi beszélők beszélik, és nem utolsósorban ezt tanítják az adott nyelvet anyanyelvként tanuló tanulóknak, illetve idegen nyelvként tanulóknak a nyelvórákon. Nagy általánosságban elmondható, hogy a sztenderd nyelvváltozat általában a főváros nyelvváltozatán alapszik. Vannak olyan nyelvek azonban, ahol nem a főváros nyelve adja a sztenderd nyelvváltozatot. Japán esetében a főváros, Tōkyō nyelve a hivatalos nyelv alapja. A magyar irodalmi (sztenderd) nyelv létrahozásában döntő szerepe volta tiszántúli és a felső-tiszai tájnyelvhez igazodó szépíróknak és nyelvtudósoknak, akik Kazinczy Ferenc nyelvi eszményét tekintették példának. Ezzel magyarázható, hogy a magyar köznyelv helyesírási és kiejtési normája a keleti nyelvjárásokhoz áll a legközelebb (A. Jászó Anna [főszerk.], *A magyar nyelv könyve*, Budapest, Trezor Kiadó, 2004).

nyelvhasználat több területén kívántak változtatni (pl.: írásrendszer megreformálása,[8] az írott és a beszélt nyelv egységesítése,[9] sztenderdizáció stb).

Az Edo-korszakban[10] nyelvjárások hálózták be az országot, de a Meiji-korszakba[11] való átlépés során az államnak szüksége volt egy egységes nyelvre, ezért ki kellett alakítani egy sztenderd nyelvet, amelyet az oktatásban és a hétköznapi életben használni lehetett. Kialakították az ún. hyōjungót (標準語), amely egy mesterségesen megalkotott és fenntartott, az állampolgárok számára előírt nyelv volt. A hyōjungo létrehozásánál tulajdonképpen arra törekedtek, hogy a nyelvjárások közti különbségek miatt fellépő megértésbeli kellemetlenségeket megszüntessék, így könnyebbé tegyék a kommunikációt a japán emberek számára. Az Edo-kor elejétől kezdve az edói nyelv egyre fontosabb pozíciót töltött be, és a korábban egyeduralkodó kyōtói, azaz a régi fővárosban használt nyelvvel egyenrangúvá, majd fontosabbá vált. Ez persze nem jelentette azt, hogy a korábbi főváros, Kyōto teljesen elvesztette volna szerepét a korabeli japán nyelvben, de kétségtelen tény, hogy az edói nyelvváltozat átvette a vezető szerepet. Ennek egyik fontos oka volt, hogy az Edo-kori szórakoztató irodalom nyomtatásban az edói nyelvváltozatban jelent meg, így ezt a nyelvváltozatot olvashatták szerte az országban. Az edói nyelvváltozat elterjedésének oka volt továbbá, hogy viszonylag könnyen elsajátítható nyelvváltozat volt, különös tekintettel az udvarias nyelvhasználatra, szemben a kyōtói nyelvjárással, amely igen bonyolult udvarias nyelvezetű dialektusnak számított, és számít ma is.[12] A Meiji-korba való átlépéskor Tōkyō (korábban: Edo) lett az állam fővárosa, a politikai és a kulturális élet központja, így az edói nyelvváltozat örököseként a tokiói nyelvjárás foglalta el a központi nyelvjárás státuszát. Végül az 1890-ben kiadott és 1948-ig érvényben levő Japán közoktatási törvényben (教育ニ関スル勅語 Kyōiku ni kan suru chokugo) leírták, hogy a közoktatásban a tōkyōi nyelven alapuló sztenderd nyelvváltozatot kell tanítani, de a nyelvjáráshasználatot nem tiltották. A sztenderdizációnak köszönhetően a Meiji-restauráció után a nyelvjárások egyre inkább hasonlítani kezdtek egymáshoz, de a köztük lévő különbségek ma is észrevehetők.

---

8 Pl.: Maejima Hisoka stb. indítványai

9 Pl.: Genbun no icchi mozgalom (言文の一致).

10 Edo-korszak (江戸時代 edo jidai): japán történelmi korszak (1603–1868).

11 Meiji-korszak (明治時代 meiji jidai): japán történelmi korszak (1868–1912).

12 Haraguchi Yutaka – Kinsui Satoshi – Tsuchida Mamoru – Yanaike Makoto, *Kamigata no bunka – Kamigata kotoba no imamukashi*, Ōsaka, Ōsaka Joshi Daigaku Kokubungaku Kenkyūshitsu, 1992.; Horii Reiichi, *Kyōto fu kotoba jiten*, Kyōto, Ōfū, 2006a.

A hyōjungo egy, az edói nyelvjáráson alapuló mesterségesen kialakított, míg az ún. közös nyelv (共通語 kyōtsūgo) az emberek által valójában használt nyelvváltozat. A kyōtsūgo a mesterségesen kialakított hyōjungo után alakult ki (az angol common language-hez hasonlóan). Japán esetében egy olyan közös nyelvet értünk a közös nyelv fogalmán (tulajdonképpen köznyelv),[13] amely egy adott területen élők számára ismert. Ez a nyelvváltozat lehet a sztenderd nyelvváltozattól eltérő, az adott térség valamelyik fontosabb nyelvjárásán alapuló és arra hasonlító nyelvváltozat, de lehet akár a sztenderd nyelvváltozattal szinte megegyező változat is. Például a Kansai régió[14] esetében egy narai nyelvjárást és egy wakayamai nyelvjárást használó lakos, a beszélgetőpartner megértésének érdekében egy kyōtsūgót kell, hogy használjon. Ez lehet éppenséggel a hyōjungóhoz hasonló kyōtsūgo vagy egy helyi kyōtsūgo is.[15]

A sztenderd nyelvváltozat terjesztésének radikális eszköze: a hōgenfuda

A nyelvi reformtörekvéseknek köszönhetően a sztenderd nyelvváltozat terjedőben volt Japánban. Ezt használták az újságírásban, a hivatalokban, ezt tanították az iskolákban. A sztenderd nyelvváltozat azonban nem jutott el mindenhová egyszerűen magától, néhol a nyelvváltozatot különböző módszerekkel terjesztették is.

Érdekes példa a sztenderd nyelvváltozat terjesztésére a „tájszólástábla" (方言札 hōgenfuda) használata (1. kép[16]). A háború előtt Okinawa[17] szigetén néhány iskolában a nyelvjárásban megszólaló diákot megbüntették, nyakába „tájszólástábla" feliratú táblát kötöttek. E módon ösztökélték a gyerekeket arra, hogy ne használják nyelvjárásukat.[18] Így a fiatalok próbálták kerülni a nyelvjáráshasználatot, mert féltek a kiközösítéstől. Ez a radikálisnak tűnő módszer csak Okinawa szigetén jelent meg, más japán területeken (prefektúrákban) nem találkozunk vele. A XX. század első felében Japán feltett szándéka az volt, hogy Okinawa

[13] Kálmán 1966.

[14] Kansai (Kinki) régió: közigazgatási egység Japánban Honshū sziget középső-déli részén. Nara, Wakayama, Mie, Kyōto, Ōsaka, Hyōgo és Shiga prefektúrák alkotják.

[15] Kindaiichi (2005) például a japán nyelvjárások csoportosításáról szólva külön elkülönítette alnyelvjárásként az ún. kansaii közösnyelv- (関西共通語 kansai kyōtsūgo) dialektust (Kindaiichi, Haruhiko, *Nihon no hōgen*, Tōkyō, Tamagawa Daigaku Shuppan, 2005).

[16] http://www.geocities.jp/omtktmo/okinawa/yaeyama.html (2012. február 21.)

[17] Okinawa: déli japán szigetcsoport.

[18] Itani Yasuhiko: *Okinawa no hōgenfuda – Samayoeru Okinawa no kotoba wo meguru ronkō*, Okinawa, Bōdāinku, 2006; Ryūkyū Shinpōsa, *Okinawa Nijusseiki no kōbō*, Naha, Ryūkyū Jōhōsha, 2000; Itani 2006.

prefektúrát japanizálja,[19] amelynek egyik eszköze volt a sztenderd nyelvváltozat olykor radikális terjesztése is.

A sztenderdizációs folyamatokat elősegítő és gátló tényezők Japánban a XX. században

Láthattuk, hogy a nyelvjárások miatt fennálló megértésbeli problémákat nyelvi reformokkal próbálták orvosolni, de a nyelvjáráshasználat a mai napig megmaradt. Számos olyan körülményt találunk Japánban, amelyek gátolták az egységesítő törekvéseket. A következő fejezetben olyan tényezőket sorolok fel a teljesség igénye nélkül, amelyek akadályozták vagy segítették a sztenderd nyelv elterjesztését, illetve nehezítették vagy támogatták a nyelvjárások továbbélését Japánban.[20]

A magyar nyelv esetében a nyelvjáráshasználatra az írni-olvasni tudás terjedésének, illetve az iskoláztatásnak nagy szerepe volt, a japán nyelv esetében azonban nem.[21] Az írni-olvasni tudás Japánban már régóta igen elterjedt volt,

---

[19] Itt kell megjegyezni, hogy nem Okinawa volt az egyetlen terület, amely japanizálás alá került ekkoriban. A teljesség igénye nélkül a XX. század első évtizedeiben a következő területek kerültek japán uralom alá, és estek át bizonyos szinten a japanizálás folyamatán: Tajvan (1895), Korea (1910), Mandzsúria (1931), Fülöp-szigetek (1942), Szingapúr (1942) stb.

[20] Tény, hogy a nyelvek és a nyelvjárások változnak, és megnevezhetünk számos okot, amelyek előidézhetik ezt a változást. Ezek a következők (Kiss a regionális köznyelviség és a nyelvjárás viszonyát vizsgálta): *Közvetlen társadalmi okok (az írni-olvasni tudás, a szószék, az iskoláztatás, a művelődés, az iparosítás, a migráció, a nyelvi attitűdváltozás, az urbánus szemléletmód terjedése), közvetett társadalmi okok (a köznyelvi hatás, a szomszédos nyelvjárások hatása, az idegen nyelvi hatás), belső nyelvi okok: nyelvrendszertani indítékú változások* (Kiss Jenő [szerk.], *Magyar dialektológia*, Budapest, Osiris, 2003.).

[21] Az iskoláztatás a magyar nyelvjárások életében igen fontos változásokat hozott. Az, hogy a magyar nyelvjárások változására nagy hatással volt az iskoláztatás, már a XIX. században is felkeltette az akkori emberek figyelmét: *Miolta az Oskolák fönn állanak Eörséghbe ez az Örsi Nyelvszokás igen hanyatlik* (1818), *a Göcsei… szóejtés… mióta a' nemzeti kisebb iskolák megszaporodtak,*

így a modern nyelvi állapotok esetében nem mondhatjuk, hogy az írni-olvasni tudás terjedése befolyásolta volna a nyelvjárások megváltozását.[22] A japán iskolák egyik fontos tantárgya volt a költészet és az irodalom, így a korai időktől kezdve az írás-olvasás tanítása elterjedt volt Japánban. A japán klasszikusok olvasása és elemzése során nem a beszélt, hanem az írott nyelvre tanították a gyerekeket. Nem törődtek azzal tehát, hogy a gyerekek milyen nyelvjárásban beszélnek, csak az volt a lényeg, hogy helyes japánsággal írjanak.[23] Így a nyelvjárás – amely elsősorban a beszélt nyelvben jelenik meg – nem változott sokat az iskolák hatására.

Japán esetében a migráció nagyon fontos tényező volt a korábbi időszakokban, és napjaikban is az. Ha a Kamakura-[24] vagy az Edo-korszakban egy japán tisztviselőt áthelyeztek egy másik tartományba, vagy elhagyta eredeti lakhelyét, és máshol telepedett le, természetesen egész családjával, illetve közvetlen környezetével költözött más vidékre. Ez nem jelentette azt, hogy elköltözésük után átvették volna az új terület nyelvi sajátosságait, mert egymás közt továbbra is saját nyelvjárásukat használták. Nem beszélve arról, hogy ekkortájt az arisztokrata és a paraszti beszédstílus is eltért egymástól, így az új hivatalt betöltő arisztokrata nem is akarta felvenni a térségben elterjedt nyelvváltozatot.[25] A Country Study adatbázis adatai alapján a migráció napjaikban is jelen van Japánban.[26] Előfordul természetesen, hogy az ugyanarról a területről származók továbbra is nyelvjárást használnak egymás között, mivel ha több ugyanabból a dialektust beszélő

és az olvasás a' köznép között is inkább elterjedt, tellyes elenyészéshez közelget (1932, Kiss Jenő, „A nyelvről való gondolkodás egyik fejezete: vélekedések a nyelvjárások jövőjéről", *Magyar Nyelvőr*, 465–468, 1989).

[22] A gyermekek oktatása, nevelése, művelődése Japánban is szinte minden korszakában igen fontos szerepet játszott, hiszen már a IX. században a Tang Kína (618–907) mintájára kialakították az iskolarendszert (Edward R. Beauchamp – Richard Rubinger, *Education in Japan: A Sourcebook*, New York, Garland Publishing, 1989).

[23] A japán írott nyelv (ún. bungo), illetve a japán beszélt nyelv (ún. kōgo) igen nagy eltéréseket mutatott korábban, az iskolában a bungót oktatták.

[24] Kamakura-korszak (鎌倉時代 kamakura jidai): japán történelmi korszak (1185–1333).

[25] Arai Hakuseiki például részletesen beszámol a jelenségről, hogy a vidékre költözött arisztokraták nem vették fel az adott térség nyelvjárását. Arai arról is hírt ad, hogy az arisztokrata és a népi nyelvhasználat nagy különbségeket mutatott, és nem volt illendő egy arisztokratától, ha a „nép" nyelvén beszélt (Arai Hakuseiki – Sugimoto Tsutomi, *Arai Hakuseiki Tōga honkoku, kaidai, sakuin*, Tōkyō, Waseda Daigaku Shuppanbu, 1994).

[26] Az 1980-as években évente 6-7 millió ember költözött át új vidékre, amelynek kb. fele ugyanazon a prefektúrán belül váltott lakhelyet. Az 1950–60-as években az urbanizációnak és a gazdasági fejlődésnek köszönhetően az emberek vidékről növekvő számban költöztek a nagyobb városokba a jobb munkalehetőségek és az oktatás miatt. Az 1980-as években a migráció növekedése lelassult (forrás: http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field%28DOCID+jp0068%29: 2011. dec. 03.)

közösségből származó ember tanul vagy dolgozik együtt, a nyelvjárás az együvé tartozás kifejezőeszköze lehet – ez esetben a migráció a sztenderdizációt gátló tényezőként jelenik meg. Előfordulhat azonban, hogy valaki elhagyja eredeti lakhelyét, és felveszi új lakhelyének nyelvváltozatát, vagy egy sztenderd japán nyelvhez hasonló nyelvváltozatot kezd el használni – ez esetben viszont a sztenderdizációt elősegítő körülményként jelenik meg a migráció. Elmondható tehát, hogy a migráció gátolhatja és segítheti is a sztenderd nyelv terjedését.

Japán esetében fontos tényező a szomszédos nyelvjárások hatása is. Míg az Edo-korban a Kansai régióban beszélt nyelvjárások között gyökeres eltéréseket lehetett felfedezni, addig napjaikban már korántsem olyan nagyok a különbségek. A globalizációnak, az oktatásnak és a médiának köszönhetően a nyelvjárások egyre több hasonlóságot mutatnak. A kyōtói nyelv esetében meg kell még említeni, hogy a korábbi évszázadok során a nyelvjárás fejlődésére igen nagy hatással volt a gésahagyomány megléte és az arisztokrata réteg nyelvhasználata.[27] Számos, ma már archaikusnak[28] számító kifejezés, illetve ma használt udvarias szerkezet gyökere a kyōtói gésa és arisztokrata nyelvhasználatból eredeztethető. A gésavilág visszaszorulásának köszönhetően azonban ezek a tradicionális kifejezések mindinkább a feledés homályába vesztek. Másik fontos tényezője a nyelvhasználat megváltozásának Japánban az új vezető réteg: a kereskedők megerősödése volt. Az új réteg nyelvhasználatába nem illettek bele a korábbi vezető csoport, az arisztokraták körülményes, bonyolult és ekkorra már elavultnak számító kifejezései. Ezért az udvarias nyelvhasználat is nagy változásokon ment keresztül, számos korábbi udvarias nyelvi formula és lexikai elem kiveszett vagy használata átalakult (pl.: asobasu, gozaru stb.).[29] Ez a jelenség már az Edo-korban is éreztette hatását. A kereskedelem középpontja a korabeli Japánban Ōsaka volt. Tehát a kereskedői réteg megerősödése magával hozta az ōsakai nyelvjárás megerősödését is a Kansai régióban. A kereskedők a kyōtói nyelvváltozatot ódivatúnak tartották, és inkább a modernek számító ōsakai nyelvjárás lett a vezető a térség nyelvhasználatában, és funkcionált később egyfajta regionális köznyelvként (kyōtsūgo).

---

[27] Horii 2006b.

[28] A nyelvjárások alapvető sajátossága archaizáló tulajdonságuk. A köznyelv felől nézve a nyelvjárási lexikai archaizmus olyan szó, amely megvolt korábban a köznyelvben is, de ott már visszaszorult vagy kihalt, a nyelvjárásban viszont még él. Szóföldrajzi, éspedig neolingvisztikai axióma, hogy a periferikus helyzetű, tehát az anyanyelvi központtól távol eső (illetőleg a kétnyelvű közösségek) számos olyan archaizmust megőriznek, amelyek a többi azonnyelvi nyelvjárásból és a köznyelvből kivesztek (Kiss 2003).

[29] Tanaka Akio, „Kinsei keigo no gaikan", = Hayashi Shirō – Minami Fujio (eds.): *Keigo kōza 4. Kinsei no keigo*, Tōkyō, Meiji Shoin, 1998.

A japán nyelvjáráshasználat változásának tárgyalásakor külön figyelembe kell venni az ország földrajzi sajátosságait.[30] Egyértelmű tény, hogy a nagyobb települések lakói, illetve a város közvetlen környezetében élők körében a nyelvjáráshasználat visszaszorulása gyorsabb ütemben történik, mint elzárt, kisebb közösségekben. Japán esetében igen fontos szempont az ország földrajzi sajátossága, illetve néhány japán területen a köznyelven (vagy sztenderd nyelven) beszélt lakosokkal való érintkezés hiánya. Japánt kisebb-nagyobb szigetek alkotják, és az országon belül sok nehezen megközelíthető területet sorolhatunk fel, ahol huzamosabb ideig megmarad a nyelvjáráshasználat. Köszönhetően annak, hogy a kisebb szigetek lakosai nehezen mozdulnak ki közvetlen környezetükből, nincsenek kitéve a regionális köznyelv vagy a sztenderd nyelvváltozat közvetlen hatásának. Erre hozhatjuk fel példaként ismét az okinawai szigetcsoportot (okinawai nyelvjárás), ha az itt beszélt nyelvváltozatot japán nyelvjárásnak tekintjük.[31] A szigetcsoport több kisebb nyelvjárásnak ad otthont,[32] és az okinawai lakosok között sok olyan van, aki nemhogy a sztenderd nyelvváltozatot, de még egy regionális köznyelvet sem ért meg.[33] A dialektológiai sokrétűség minden bizonnyal a sok különálló szigetnek mint földrajzi sajátosságnak köszönhető. Ugyanilyen földrajzi sajátossága Japánnak a Honshū szigetét tulajdonképpen kettévágó Japán Alpok hegyvonulata, amely úgyszintén számos területet tesz nehezen megközelítővé, és így kedvez a nyelvjárási különbségek továbbörökítésének. A hegyvonulat környékén számos kisebb települést találhatunk, amelyek tömegközlekedéssel sem megközelíthetők, földutak hálózzák be őket, és így az itt élő emberek a világtól tulajdonképpen elzártan élik életüket. Ez érezhető nyelvhasználatukon is, ugyanis több olyan ma már régiesnek számító kifejezést találhatunk ezekben a nyelvjárásokban, amelyek a sztenderd japán nyelvből már eltűntek.[34]A Honshū szigeten tovább-

[30] Kiss 2003, 248–251.

[31] A japán nyelvtudományban nincsen általánosan elfogadott elmélet azzal kapcsolatban, hogy a szigetcsoporton használt nyelv a japán nyelvhez tartozó nyelvjárás vagy egy különálló nyelv, és mint ilyen a japán nyelv rokona.

[32] Az okinawai nyelvjárás két nagyobb csoportra osztható (északi és déli), amelyek tovább oszthatók összesen tizennyolc kisebb aldialektusra.

[33] Az okinawai nyelvjárások közül regionális köznyelvként értelmezhető a prefektúra legnagyobb városában, Nahában beszélt nyelvváltozat.

[34] A niigatai nyelvjárásban használt személyes névmások: pl: udvarias nyelvi E/2: omesan, nem udvarias nyelvi E/2: nna, ome, nem udvarias nyelvi T/2: nera stb.(Kenmotsu Hayaichirō, *Niigata ken no hōgen*, Sanjo, Nojima Shuppan, 1996), a naganói nyelvjárásban használt néhány toldalék: az akaratot, szándékot kifejező ~zu (klasszikus nyelvi ~muzu) (Inoue 1996), míg a shizuokai nyelvjárásban használt gasztronómiai kifejezések: otsuke 'miszoleves', anmo 'mocsi rizses sütemény' stb. Hirayama Terao ed., *Nihon no kotoba shirīzu 22. – Shizuoka ken no kotoba*, Tōkyō, Meiji Shoin, 2002).

haladva az északi részeken, nehezen megközelíthető, peremvidékeken fekvő prefektúrákban használt nyelvjárásokra úgyszintén jellemző az archaizálás. Az Aomori prefektúrában beszélt shimokata,[35] illetve tsugaru nyelvjárások[36] is számos régi nyelvtani elemet és kifejezést őriznek. Végezetül vizsgáljuk meg az archaizáló jelenséget a Kansai régióban is.[37] A kyōtói nyelvjárásban számos archaikus kifejezést és nyelvtani szerkezetet találunk. Nyelvtani szerkezetek közül a sokrétű partikulahasználatot említhetjük meg, azaz a nyelvjárás számos olyan partikulát használ, amely klasszikus japán nyelvű szövegekben megjelenik, viszont a modern köznyelvből (illetve sztenderd nyelvváltozatból) már kiveszett. Ilyen például az okhatározói mellékmondatot képező ~sakai,[38] ~shi, illetve ~yotte partikula.[39] A modern kyōtói nyelvjárásban azonban ezeknek a partikuláknak a használata is csökkenő tendenciát mutat. Sanada 2001-ben publikált felmérései alapján elmondható, hogy a három partikula közül a ~szakai a mai napig igen elterjedt Kyōtóban, viszont a ~yotte partikulát már nagyon kevesen használják.[40] Az archaizáló sajátosságot megfigyelhetjük a nyelvjárásokban kopulaként megjelenő záró partikulák használatában is. A régió nyelvjárásaiban a ~ja és a ~ya partikulák egészen az Edo-kor végéig használtak voltak, mind a két partikula előfordult az ōsakai, kyōtói stb. nyelvjárásokban.[41] Ma már

---

[35] A nyelvjárás sajátossága ugyanis, hogy a ha-mora sort nem a köznyelvi ha [ha], hi [çi], fu, [ɸü] he [he], ho [ho]-ként ejtik, hanem a klasszikus nyelvi fa [ɸa], fi [ɸi], fu [ɸü], fe [ɸe], fo [ɸo] ejtésvariáns az elterjedt. Aomori prefektúrában más különleges nyelvjárásokat is találhatunk.

[36] Tsugaru alatt Aomori prefektúra nyugati részét értjük. Nyelvjárásának főbb archaizáló sajátosságai: ainu-eredetű jövevényszavak, illetve régies japán eredetű szavak (yamatokotoba) és a a [kwa] és a [gwa] mora megléte (pl.: shōgwa: gyömbér stb; Hirayama Terao [ed.], *Nihon no kotoba shirīzu 2. – Aomori ken no kotoba*, Tōkyō, Meiji Shoin, 2003).

[37] A Kansai nyelvjárásban sok archaizmus fedezhető fel, jelen tanulmányban csak néhányat említek.

[38] Ōsakában és Kyōtóban a ~sakai változat az elterjedt, de Kyōto peremvidékein ismertek még a partikula ~sake, ~saken, ~sakin, ~shikya, ~sukya, ~hakai és ~hake változatai is (Horii 2006a).

[39] A modern köznyelvben a ~kara, illetve ~node kötőpartikula stb. képezhet okhatározói mellékmondatot.

[40] Sanada a *Fukuro wo futatsu motteiru kara hitotsu yaru yo* 'Van két szatyrom, ezért az egyiket odaadom' mondat esetében kérdezett rá arra, hogy a köznyelvi ~kara helyett mennyire elterjedt a ~sakai, a ~shi és a ~yotte használata a kyōtói dialektusban. A ~sakai partikula esetében a megkérdezettek közel 68%-a válaszolta, hogy a mondatban a ~kara helyett a ~sakai-t is használná, és mindössze 1% volt azoknak a száma, akik nem hallották még a partikulát. Az elemzésben az is látható, hogy a szerkezet az összes generáció nyelvhasználatában elterjedt, minden generációra jellemző formula. Sanada kutatásában látható, hogy a ~yotte partikulát a megkérdezettek mindössze 9,7%-a használja, 65%-a ismeri, de nem használja, és 20,5%-a nem ismeri. A partikula tehát a kyōtói dialektusból is kiveszőben van (Sanada Shinji, *Kansai kotoba no jōtai*, Ōsaka, Ōsaka Daigaku Shuppankai, 2001).

[41] A Kansai régióban elterjedt dialektusokban általánosan a ~ya záró partikulát használt, tehát

azonban a térség központi nyelvjárásaiban (kyōtói nyelvjárás, kóbei nyelvjárás, narai nyelvjárás) a ~ja helyett a ~ya zárópartikula jelenik meg, viszont a régió peremvidékein beszélt nyelvjárásokban (pl.: maizuru nyelvjárás[42]) a mai napig elterjedt a ~ja partikula is.[43] A kyōtói nyelvjárásban olyan archaizmust is találunk, amely régi kifejezésnek tekinthető, viszont működése az idők során kissé megváltozott. Ilyen az *inu* mozgást jelentő ige használata, amely Kyōtóban még hallható, bár egyre inkább kiveszőben van. Kyōtóban az ige használt, viszont érdekes módon ragozása a klasszikus japán nyelvi szabályokhoz képest megváltozott.[44] A kyōtói nyelvjárás esetében a sokszámú archaizmus nem kizárólag perifériku elhelyezkedésének köszönhető, ugyanis Kyōto (a város és a prefektúra is) Japán központjában fekszik, és az ország egyik legfontosabb kulturális és történelmi központja. Sokkal inkább köszönhető az archaizmusok nagy száma annak, hogy a kyōtói emberek büszkék nyelvjárásukra, és ezért óvják is azt.[45]

A felsoroltaknál lényegesen több archaizáló nyelvjárás van Japánban. De ezen a néhány példán is látszik, hogy a nehezebben megközelíthető helyekre kevésbé jut el a köznyelvi hatás, így ezeken a helyeken tovább megmarad a nyelvjáráshasználat. Ezeken a területeken találkozhatunk olyan nyelvi jelenségekkel, kifejezésekkel, amelyek a modern japán sztenderd nyelvváltozatban, illetve köznyelvben már nem fedezhetők fel.

Összegzés

A rövid tanulmány célja a korábbi kutatási eredményeim továbbgondolása, illetve a nyelvi sztenderdizációt elősegítő és gátló tényezők bemutatása volt. A tanul-

az állító mondat ~ya-val fejeződik be. A klasszikus kyōtói nyelvváltozatban a ~ja elterjedtebb volt, de napjainkban erősen visszaszorult. Ez köszönhető annak is, hogy a modern korban a régió uralkodó dialektusának számító ōsakai nyelvjárás nem igazán használta a ~ja partikulát, így e dialektus terjedése hozzájárult a partikula kiszorulásához. A szerkezet etimológiája a Muromachi-korszakig (1336–1573) vezethető vissza, amikor a mondatzáró ~de aru szerkezet átalakult ~ja formává, ebből a szerkezetből született meg a japán köznyelvben is elismert mondatzáró ~da partikula, illetve a Kansai vidékén mondatzárásként használt ~ya partikula. A Kansai régión kívül Okayama és Tottori prefektúrákban (ún. inshū nyelvjárás) a mai napig a ~ja mondatzáró partikula az elterjedtebb (Hirayama Terao [szerk.), *Nihon no kotoba shirīzu 31. – Tottori ken no kotoba*, Tōkyō: Meiji Shoin, 1998, Mushiaki Kichijirō, *Okayama ben arekore – Okayama hōgen to sono sūhen*, Okayama, Yoshida Shōten, 1978).

[42] Maizuru: Kyōto prefektúrában található város.

[43] Hirayama Terao (szerk.), *Nihon no kotoba shirīzu 26. – Kyōto fu no kotoba*, Tōkyō, Meiji Shoin, 1997; Horii 2006a.

[44] Horii 2006a.

[45] Horii Reiichi, *Kyōtogo wo manabu hito no tame ni,* Sekai Shisōsha, 2006b.

mány keretén belül azonban nem volt lehetőségem az összes tényező feltárására, így a kutatásomat nem tekinthetem befejezettnek.

A japán nyelvjárások életében a Meiji-restaurációt követően hatalmas változás következett be. Az akkori államvezetés célja egy egységes sztenderd (irodalmi) nyelv kialakítása volt a könnyebb kommunikáció érdekében. A sztenderdizációs törekvések azonban nem eredményezték azt, hogy a japán nyelvjárások eltűnjenek, nem csökkent a nyelvjáráshasználat Japánban. A migráció, illetve a szomszédos nyelvjárás használata fontos tényező Japánban, viszont az oktatás, illetve az írni-olvasni tudás nem volt akkora a hatással a nyelvjáráshasználat megváltozására, mint a magyar nyelv esetében. Amint láthattuk, Japánban az ország földrajzi sajátosságának és a köznyelven beszélő lakosokkal való érintkezés hiányának igen fontos szerepe van abban, hogy a perifférikus területeken használt modern nyelvjárásokban is számos archaizmust használnak, amelyek a modern köznyelvből már kihaltak.

Felhasznált irodalom

A. Jászó Anna (főszerk.): *A magyar nyelv könyve*, Budapest, Trezor Kiadó, 2004.

Beauchamp, Edward R. – Rubinger, Richard: *Education in Japan: A Sourcebook*, New York, Garland Publishing, 1989.

Arai Hakuseiki – Sugimoto Tsutomi: *Arai Hakuseiki Tōga honkoku, kaidai, sakuin*, Tōkyō, Waseda Daigaku Shuppanbu, 1994.

Haraguchi Yutaka – Kinsui Satoshi – Tsuchida Mamoru – Yanaike Makoto: *Kamigata no bunka – Kamigata kotoba no imamukashi*, Ōsaka, Ōsaka Joshi Daigaku Kokubungaku Kenkyūshitsu, 1992.

Hirayama Terao (ed.): *Nihon no kotoba shirīzu 2. – Aomori ken no kotoba*, Tōkyō, Meiji Shoin, 2003.

Hirayama Terao (ed.): *Nihon no kotoba shirīzu 22. – Shizuoka ken no kotoba*, Tōkyō, Meiji Shoin, 2002.

Hirayama Terao (ed.): *Nihon no kotoba shirīzu 26. – Kyōto fu no kotoba*, Tōkyō, Meiji Shoin, 1997.

Hirayama Terao (ed.): *Nihon no kotoba shirīzu 31. – Tottori ken no kotoba*, Tōkyō: Meiji Shoin, 1998.

Horii Reiichi: *Kyōto fu kotoba jiten*, Kyōto, Ōfū, 2006a.

Horii Reiichi: *Kyōtogo wo manabu hito no tame ni*, Sekai Shisōsha, 2006b.

Itani Yasuhiko: *Okinawa no hōgenfuda – Samayoeru Okinawa no kotoba wo meguru ronkō*, Okinawa, Bōdāinku, 2006.

Jamadzsi Maszanori: *Japán – Történelem és hagyományok*, Budapest, Gondolat, 1989.

Kálmán Béla: *Nyelvjárásaink*, Budapest, Tankönyvkiadó, 1966.

Kenmotsu Hayaichirō: *Niigata ken no hōgen*, Sanjo, Nojima Shuppan, 1996.

Kindaiichi, Haruhiko: *Nihon no hōgen*, Tōkyō, Tamagawa Daigaku Shuppan, 2005.

Kiss Jenő: „A nyelvről való gondolkodás egyik fejezete: vélekedések a nyelvjárások jövőjéről", *Magyar Nyelvőr*, 465–468, 1989.

Kiss Jenő (szerk.): *Magyar dialektológia*, Budapest, Osiris, 2003.

Mushiaki Kichijirō: *Okayama ben arekore – Okayama hōgen to sono sūhen*, Okayama, Yoshida Shōten, 1978.

Okuda Yasuo: *Yomikata kyōiku no riron*, Tōkyō, Mugi Shobō, 1974.

Ryūkyū Shinpōsa: *Okinawa Nijusseiki no kōbō*, Naha, Ryūkyū Jōhōsha, 2000.

Sági Attila: „Nyelvjárási változások Japánban a 20. század első felében", Bárdosi Vilmos (főszerk.): *Asteriskos 1.: Tanulmányok*, Nyelvtudományi Doktori Iskola, ELTE BTK, Budapest, 2012.

Sanada Shinji: *Kansai kotoba no jōtai*, Ōsaka, Ōsaka Daigaku Shuppankai, 2001.

Tanaka Akio: *Kinsei keigo no gaikan,* Hayashi Shirō – Minami Fujio (eds.): *Keigo kōza 4. Kinsei no keigo*, Tōkyō, Meiji Shoin, 1998.

Trudgill, Peter: *Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society*, Harmondsworth, Penguin, 1983 (Magyarul: Trudgill, Peter: Bevezetés a nyelv és társadalom tanulmányozásába, Szegedi Tudományos Egyetem Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 1997. Fordította: Sándor Klára).

Sakanashi Ryūzō – Suzuki Hideo – Tsukimoto Masayuki – Yamaguchi Akiho: *Nihongo no rekishi*, Tōkyō, Tōkyō Shuppansha, 1997.

Tsukishima Hiroshi: 1990, *Kokugogaku*, Tōkyō, Daigaku Shuppan, 1990.

Tsujimura Natsuko: *An Introduction to Japanese Linguistics*, Oxford, Blackwell Publishing, 2008.

Yamaguchi Nakami: *Nihongo no rekishi*, Tōkyō, Iwanami Shinsho, 2010.

Elektronikus források

http://www.geocities.jp/omtktmo/okinawa/yaeyama.html (2012. február 21.)

http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstdy:@field%28DOCID+jp0068%29 (2011. december 03.)

Tartalomjegyzék

„*KÖZEL*”

Hevesi Krisztina: Mereruka vezír masztabájának mozgásábrázolásai. A 13-as kamra reliefjei 9

Takács Dániel: III. Mereszanh sírja és környezete 27

Kövi Franciska: Kopt kolostori művészet: a Vörös és a Fehér kolostor 47

Susánszki Judit: Pokoli történetek. Bibliai útikalauz a síron túl 59

Gyöngyösi Csilla: Az egyistenhit megvallásáról (tawḥīd) szóló hadísz-gyűjtemény ismertetése Buḫāri *Ṣaḥīḥ al-Buḫāri* című művéből 69

Szálkai Kinga: Politikai iszlám: Alternatíva Közép-Ázsia számára? 79

Bagyinka Krisztina: Törökország új önmeghatározása. Az új török külpolitika 89

„*TÁVOL*”

Nyeste Zsolt: A kauzalitás szerepe a *Gendzsi monogatari*ban 101

Szájli Krisztina: Edogawa Ranpo és a japán detektívregény 119

Sági Attila: A nyelvi sztenderdizációs folyamatokat elősegítő és gátló tényezők Japánban a XX. században 131

Sándor Angelika: Amit az udvariasságelmélet nem tud 143

Füredi Csilla: Személyes névmások, személyre utaló szavak a japán genolektusokban 151

Lázár Marianna: Az ókori kínai és japán bronztükrökön megjelenő Négy Égtájőr kultusza 161

Vörös Erika: Hegy a világban, világ a hegyben. A szakrális világ földi megnyilvánulása a japán eszmerendszerben 171

Deák Borbála Zsuzsanna: A nevári buddhizmus sajátos arca 187

Dóber Ágnes: Felhők és vérpoklok. A nőkről alkotott kép a vallásban a premodern Japánban 195

Sinka Zsófia: Távoli Szépségek. Kisaengek 205

Kápolnás Olivér: Dzsingisz kán visszatérése 217

„KAPCSOLATOK”

Hartyándi Mátyás: Az emberi test a korai kínai bölcseletben 225

Bartók András: Fortélyok és táblajátékok. A kelet-ázsiai és a nyugati stratégiai kultúra 233

Ilkó Krisztina: Eskandély Máté. Egy középkori magyarországi remete Kínában? 243

Takó Ferenc: Érvek, technikák, autoritások. Matteo Ricci *Tianzhu shiyi*jének érvelési módszeréről 255

Hanák János: Christovão Ferreira két arca 271

Csontos Sára: A magyar ősköltészet keleti kapcsolatai 281

Kontsek András: A jógaszövegek magyar nyelvű interpretációi 289

Doma Petra: Japán Shakespeare? 299

Dénes Mirjam: Japonizáló díszletek, jelmezek és a tradicionális japán művészet kapcsolatai. Tervezők, források, látásmódok 305

Sebestyén Dóra: Japán békeszerződés, 1951 327

Muszka Katalin: *Koryo Saram:* A Közép-Ázsiába deportált koreaiak története 337

Csendom Andrea: A Japánban élő koreai kisebbség, *a zainichi* „probléma”. Félreértések a koreai betelepülések kapcsán és napjaink generációs problémái 347